

Pabirci iz bilježnice – Četiri priče o Podravcima i njihovom utjecaju na društvena zbivanja u Podravini i Hrvatskoj

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

I u ovom nastavku ispisa iz moje bilježnice donosim zabilješke i podatke koje nisam ugradila ili sam ih slabo ugradila u svoje radove povijesne tematike. Objavljujem ih jer smatram da svaki novi naziv, odnosno članak može promijeniti stav autora o temi. U ovom nastavku pokušavam ojačati važnost i vrijednost Ferde Rusana koji je utjecao na srednju Podravinu, odnosno na područje novigradske, virovske i đurđevačke satnije te su one pružile velik otpor Mađarima. Kasnije je utjecao i na promjene u narodnom shvaćanju glazbe, pisao prigodne pjesme i uvodio gospodarske novine. Djelovao je i kao mjernik te član školskog odbora usmjeren prema njegovanju knjige među mladima. Rusanov je značaj mnogo veći nego što se danas smatra jer ga nema tko promovirati, iako je djelovao u narodu i za narod. Donosim vjerojatno i prvi objavljeni rad Mihovila Pavleka Miškine u časopisu Narodna zaštita, kao i reakcije tadašnjih intelektualaca na situaciju koju ovaj tekst opisuje. Zanimljive su i informacije o sudjelovanju Podravaca u spaljivanju mađarske zastave u Zagrebu 1895., kao i one o mladim domobranima iz Podravine u zagrebačkoj pobuni 1918. godine.

Ključne riječi: Ferdo Rusan, Podravci pobunjenici 1895. i 1918. godine, Miškina i Đuro Basariček, Podravina

1. Ferdo Rusan

Još nešto o Ferdi Rusanu, Ilircu koji je liberalnim idejama želio prosvijetliti narod Podravine. Kao i svake godine tako će se i ove godine obilježiti u Virju vrlo svečano Martinje. Pritom će se sve više zaboravljati na Ferdu Rusana koji nije bio samo Ilirac već i prosvjetitelj širokog spektra, rođen u Pavlin Kloštru 20. prosinca 1810., a

preminuo u Bjelovaru 2. svibnja 1879. godine. Mislim da tako ne bi trebalo biti. Naime, Ferdo Rusan je jedini pristaša hrvatskog narodnog preporoda koji je najbolje godine svojeg života, od 1842. do 1871. proveo u Virju, djelujući tamo na razne načine. Radio je kao geometar, ali i kao tvorac pjesama prigodnica prilikom obilježavanja raznih događaja privatnog ili javnog karaktera. Pisao je stihove uz vjenčanja, ro-

đenja, otvaranje crkve u Molvama, otvaranje škola, a drugim aktivnostima snažno je utjecao na društveni život što ga je i svrstalo među Ilirce. On je u malenom Virju uspio osnovati dobrovoljno kazalište koje je djelovalo još i 1852., iako su Bachove vlasti u to vrijeme već zatvorile sva druga kazališta. Promovirao je isključivo narodni jezik, ali zbog neutvrđenog državnog pravopisa u vrijeme kada se Hrvatska bori za svoju samo održivost i njegovi su tekstovi »nečisti«. Budući da su mu originalni rukopisi uglavnom izgorjeli, mi danas još nemamo mišljenje stručnjaka kakav je bio jezik Ferde Rusana, ali nema sumnje da je njegov utjecaj na govor Virja bio odlučujući, a utjecao je i na govor stanovnika u susjednom Đurđevcu.

Od 1842. kada doseljava u Šemovce i Virje pa do trenutka kad seli u Bjelovar, Rusan se bavi različitim aktivnostima. Nakon što je u Temišvaru, Novom Sadu i Pečuhu upoznao preporoditeljske ideje, dolazi u Virje koje živi u skladu s pravilima vojske gdje je sve podređeno i određeno. Uočivši ugroženost narodnog jezika, on se uključuje s velikim elanom u društveni život Virja, a kao mjerniku koji je bio jako tražen bila su mu otvorena sva vrata. Povezan je s Varaždinom, Koprivnicom i Križevcima gdje ne propušta niti jednu kazališnu predstavu te i sam sudjeluje pjevajući na mnogim otvorenjima i zabavama. Svugdje je rado viđeni gost, a u svojoj prosvjetiteljskoj djelatnosti bio je vezan uz zagorske ilirce: Ivana pl. Kukuljevića, Petra pl. Horvata, pjesnika Tomu Blažeka, te Kazimira Jelačića kao i članove obitelji Ožegović. Varaždin je već u siječnju 1838. imao čitaonicu i očito je Rusan bio povezan s tim krugom oko čitaonice.

Ferdo Rusan imao je ogroman utjecaj na promjenu ponašanja puka u Virju. Povezan je s učiteljem Lugarićem koji mu pomaže u uglazbljivanju pjesama. Rusan je bio zaljubljenik u kazalište još od boravka u Baranji i Banatu. Za vrijeme boravka u Virju on prati svaku kazališnu predstavu u Koprivnici koje je priređivao Metel Ožego-

vić još 1841. godine.¹ Nakon sretno završenog rata s Mađarskom koristi slobode Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849. te i u Virju organizira dobrovoljno kazalište koje održava usprkos poteškoćama da nađe glumce i glumice koji bi glumili na narodnom jeziku. Kralj je potvrdio da narodni jezik treba biti poslovni jezik županija u Hrvatskoj, ali naredbama koje izmišlja ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Bach malo-pomalo steže već uhodane slobode, što se osjetilo osobito kada je u prosincu 1851. ukinut Oktroirani ustav i ponovno uveden apsolutizam uz zabranu svakog političkog djelovanja. I u krajiškoj Podravini odbacuju se nacionalni projekti, a oštroj kritici podvrgnuta su nastojanja povezivanja područja Vojne krajine s građanskom, bansom Hrvatskom. To je prisililo i Ferdu Rusana da gotovo potpuno prekine svoje stare ilirske veze s Varaždinom i njegovim Ilircima odnosno čitanje listova *Slovenski jug* Bogoslava Šuleka. *Jugoslavenske novine* te *Südslawische Zeitung* J. Prausa bili su zabranjeni, pa su jedine dopuštene novine bile *Narodne novine* i *Agrarmer Zeitung*. Ipak ostale su jedne novine koje su nastavile pisati isključivo hrvatskim jezikom, a to je *Gospodarski list* koji izlazi od 1841. godine do danas. Bachov apsolutizam i germanizacija otežali su i Rusanu rad, pa on preživljava kao pjesnik i ponešto mjernik.

Godine 1860. car Franjo Josip I. donosi Listopadsku diplomu kojom reorganizira Habsburšku Monarhiju i narodima vraća relativnu ustavnost. Ban Josip Šokčević, koji je vratio hrvatski jezik u škole i ustanove, stigao je 26. srpnja 1860. u Varaždin gdje je bio upoznat sa željom Varaždinaca i još 1857. iznesenim prijedlogom Ferde Rusana u Narodnim novinama za otvaranjem dravske plovidbe od Lendave do Osijek, dakle dravsko-dunavskog puta te izgradnji željezničke pruge. Naime, do tada je već uspjelo po nalogu kormilara parobroda Hunjadija očistiti Dravu od balvana

1 HORVAT, Rudolf: *Povijest grada Varaždina*. Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti [etc.], 1993., 296.

i vodenica na glavnom toku rijeke, a Rusan i varaždinski mjernik Nikola Lovrenčić bili su vrlo aktivni u ostvarenju te namjere koja bi povezala Baranju i banatsku žitnicu sa zapadnim zemljama Koruškom i Tirolo. Vinkovčanin ban Šokčević bio je vrlo sklon realizaciji te ideje te je u tu svrhu napisao molbu upućenu Hrvatskom saboru na kojem je 17. srpnja 1861. donesena odluka da će molbu ispitati i donijeti konačno rješenje. No odgađanje, a i raspuštanje Sabora dovelo je do zanemarivanja ovog prijedloga iako je u vremenu banovanja bana Šokčevića uspostavljena plovidba na Dravi od Lendave do Osijeka.² Naime, 1861. car omogućava ponovno sazivanje sabora u Zagrebu, a započinje i proces osnivanja općina. U Petrinji Stjepan Pejaković osniva 1864. petrinjsku poljodjelsku bratovštinu, pa obilazeći teren dolazi i u Virje gdje potiče Ferdu Rusana da i u Virju osnuje sličnu organizaciju. Bilo je to ključno za gospodarski razvitak Virja i vezanost uz Križevačku ratarsku školu, osnovanu 1860. godine. Virje preko svoje bratovštine u kojoj Rusan ima značajnu ulogu kao savjetnik, modernizira virovsko gospodarstvo.³ Međutim, sve je više obolijevao, a gluhoća ga je ograničavala u kontaktima s ljudima. Srećom pa je u Virju bio otvoren poštanski ured, pa je Rusan mogao primati pisma svojih poznanika, a stizali su poštom i časopisi. Međutim vijest da je Hrvatska potpala pod mađarski dio Austro-Ugarske Monarhije 1868. nije prošla bez otpora. Ljudi su se još uvijek sjećali 1848. godine i svojeg ratovanja s Mađarima, pa je i car-

2 RUSAN, Ferdo: *Parobrodom od Varaždina do Osijeka*. // Narodne novine (22. VII. 1857.); HORVAT, Rudolf: *Povijest grada Varaždina*, 326 i 342–343.; *Prva izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska 1864. mjeseca kolovoza, rujna i listopada obdržavana u Zagrebu, glavnome gradu Trojedne kraljevine*. Zagreb: Tiskara Antuna Jakića, 1864., 79 i 81. Tu se spominje da je 1862. godine regulirana Drava za plovidbu od Osijeka do Legrada te da je od Osijeka do Legrada 1862. godine putovalo parobrodom 117 osoba, a 1863. godine već 1594.

3 Stjepan Pejaković (1818. – 1903.) objavio je u Beču dvije knjžice o radu Petrinjske bratovštine, a sam je obilazio Podravinu propagirajući zadržni način rada te je o tome pisao u novinama *Banovac rijekom 1898. i 1899. godine*.

ski manifest kojim se razvojačuje područje Varaždinskog generalata odnosno Đurđevačke i Križevačke pukovnije izazvalo nemire koji su bili praćeni paležima i sve oštrijim odnosom novo imenovanih civilnih vlasti prema Ferdi Rusanu, koji je bio zaigrani protivnik Mađara i smatrao je da je Hrvatska posve neprimjereno izgubila velik dio svoje autonomije te je podređena Ugarskoj i njenim zakonima. Ferdo Rusan kao poznati protivnik mađarizacije Hrvatske našao se u velikim neprilikama u Virju i postalo je jasno da usprkos njegove korisnosti za gospodarstvo i kulturni život mora napustiti ovaj kraj. Zbog gotovo potpune gluhoće nije mogao dobro kontaktirati s okolicom pa se sve više povlači u sebe. Postao je nepoželjno lice u Virju i morao se preseliti u Bjelovar.

Sve aktivnosti koje je Ferdo Rusan u Virju razvio u vrijeme banovanja Josipa Šokčevića, a osobito u vezi sa školom i bratovštinom došle su nakon proglašenja Hrvatsko-ugarske nagodbe u pitanje. Prekidaju se Rusanove akcije oko voćnog rasadnika odnosno cjepiljnaka voćaka u Virju, a prekinut je i njegov angažman u pčelarstvu. Od mnogih aktivnosti ostalo mu je samo sakupljanje narodnih poslovice i zagonetki, a većinu toga je i objavio.⁴ Tada je bila prekinuta i njegova veza s virovskom školom. Na prijedlog Rusana bilo je uvedeno na kraju školske godine darivanje najboljih učenika korisnim knjigama, što je poticalo djecu ne samo na natjecanje već i na ljubav prema knjizi koju su mnogi zadržali čitav život.⁵

Šokčevićovo vrijeme bilo je zlatno vrijeme za Ferdu Rusana jer su ga Virovci poštivali, a mnogi listovi su rado objavljivali njegova pisma i članke. Osobito mu je privržen učitelj Bracelj, urednik *Pučkog prijetelja*, ali Rusanove članke nalazimo i u

4 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Rusanove poslovice i mudre izreke*. // Podravski zbornik 37/2011 (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2011., 105–130.

5 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M.: *Virovski ilirac Ferdo Rusan i narodno školstvo polovicom 19. stoljeća*. // *Anali za povijest odgoja Vol. 3*, Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2004., 161–182.

drugim listovima. Godine 1868. ban Levin Rauch uspio je pridobiti Hrvatski sabor na potvrdu Hrvatsko-ugarske nagodbe, a već 19. kolovoza 1869. carskim manifestom objavljeno je razvojačenje Varaždinske krajine te nekih komuniteta među kojima i Senja i Bjelovara. U Petrinju se u svibnju 1870. vratio Stjepan Pejaković. Sve do ostavke Šokčevića na banskoj časti zbog sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe Rusan je vezan uz kulturne trendove Varaždina. No nakon sklapanja ove na poticaj bana Levina Raucha Varaždin proglašava Andrašija i Deaka počasnim građanima Varaždina nakon što je potvrđen rad Varaždinske štedionice omogućivši time brži razvoj trgovine, ali i zaustavivši djelovanje hrvatskih rodoljuba. Uspostavljanje sustava zacrtanog Hrvatsko-ugarskom nagodbom nije išlo lagano i bilo je praćeno mnogim iskazima nezadovoljstva narodnjaka protiv unionista. U vrlo nezgodno vrijeme došao je i muzikolog Franjo Kuhač do Rusana i zabilježio Rusanove napjeve. No nije ih objavio kako ih je čuo, već ih je prilagodio tadašnjem muzičkom izričaju pri čemu su se izgubili mnogi originalni napjevi i duh Rusanove glazbe i pjesme te mi ni danas ne znamo kakvi su bili originali. U svakom slučaju bili su drugačiji nego što ih je Kuhač objavio. Očito im je oduzeo temperament, jer onako kako su objavljeni ne bi mogli potaknuti mlade ljude na borbenost i akciju. I sam Rusan je shvatio da je Kuhač na neoprostiv način promijenio njegove pjesme i melodije.

Ferdo Rusan preselio se u Bjelovar 1874. godine i u Zubanovićevoj gostionici održao 20. travnja oproštajni govor s pukovnikom Andrijom Radanovićem koji je sa svojom satnijom bio premješten u Trst moleći ga da ne zaboravi svoju narodnost i svoj jezik. Tri mjeseca kasnije oprostio se je i s Virovcima spomenuvši svoju ulogu u borbi s Mađarima u Međimurju. Kao drugu svoju zaslugu spominje organiziranje dobrovoljnog kazališta uz pomoć prijatelja učitelja Franje Lugičića. Predstave su se održale u staroj općinskoj zgradi, ali su zabranjene, a u zgradu se smjestio vojnički

magazin. Kao treći svoj prinos Virju spominje da je proveo kao mjernik mnoge diobe kućnih zadruga. Kaže da je bio izabran za poslanika za Hrvatski sabor 1862. godine, ali se za taj položaj zahvalio kada je čuo kako su mu zadaci ograničeni. Sebi u zaslugu spominje davanje jeftinih kredita mnogim Virovcima. I konačno spominje rad u bratovštini kao dijelu Gospodarskog društva, kojeg se morao odreći radi glukoće. Žali što nema raspoloživih kredita za gospodarstvo pa su mnoge akcije propale. I na kraju zahvaljuje što su Virovci jednu ulicu nazvali njegovim imenom.

Rusan je još pet godina živio u Bjelovaru, odlazeći svaki dan u bjelovarsku čitaonicu. Umro je 2. svibnja 1879. a Bjelovarčani i danas održavaju njegov grob na groblju sv. Andrije.

Na njegovu kuću Društvo braće Hrvatskog zmaja postavilo je spomen ploču, dok je Mladen Medar godinama održavao u dobrom stanju grob s njegovim reljefom. Medar je upozorio i na činjenicu da se Ferdo Rusan bavio i pisanjem zagonetki koje je nakon jednog desetljeća boravka u Virju objavio pod pseudonimom »Sabiratelj« ili F. R. Velik broj zagonetki objavljeno je 1844. i 1845. u karlovačkom časopisu *Neven*.⁶ Ove tekstove nudio je i drugim izdavačima što potvrđuje njegova bilježnica koja se danas u dvije verzije nalazi u Hrvatskom državnom arhivu. Važnost Ferde Rusana ističe Mladen Medar, koji je objavio dva članka o njemu, a brinuo se i za održavanje njegovog groba.⁷

Ipak, ni u Virju nije u potpunosti pao u zaborav. Prijatelji i suvremenici održavali su uspomenu na njega te su mnogi Virovci, osobito oni koji su ga upoznali kao đaci virovske škole recitali ili pjevali Rusanove budnice, davorije, godovnice, žalobnice, zdravice, čestitke, dobrodošlice, umjes-

6 Neven, 11. (14. III. 1844.); 175; 14 (5. IV. 1844.), 113 i 15 (1. IV. 1845.), 239.

7 MEDAR, Mladen: *Jedan manje poznati detalj iz biografije Ilirca Ferde Rusana*. // Bjelovarski list, XLVII, 21 (1. 8. 1991.); MEDAR, Mladen: *Živjeti u Bjelovaru. Treba amo umrijeti - ostalo je tuđa (ne)briga*. // Bjelovarac (15. III. 2001.), 5.

tnice i novomisnice, a pripadali su različitim slojevima društva jer je Rusan bio dobar sa svima koji su njegovali narodni jezik i narodno gospodarstvo.

U požaru koji se u Rusanovu stanu dogodio 22. ožujka 1868. izgorjela je gotovo cjelokupna arhiva, a ono što je sačuvano bilo je izloženo mnogim prerađbama, uključujući intervencije Franje Fanceva na njegovim pjesmama pa do Kuhačeve izmjenjene melodija i teksta pjesme. Nitko se još nije ozbiljnije pozabavio Rusanovom ostavštinom, a po svemu sudeći i neće. U ovom tekstu možemo zaključiti kako je Rusan bio osebujna i svestrana osoba koja je imala mnogo ciljeva, no jedan od glavnih bilo mu je povezivanje Vojvodine s Hrvatskim zagorjem, a smatrao je da se Drava kroz Podravinu mora osposobiti kao ta poveznica.

Pokušaj Franje Lugiarića da u godini Rusanove smrti osnuje u Virju 1879. pjevačko društvo uspjelo je tek 30. svibnja 1886. kada je otkriven i Rusanov spomenik u Virju, ali nije održana nikakva svečanost. Kuhačeva *Pjesmarica* i knjiga *Ilirski glazbenici (1893.)* održala je Rusana u plejadi Iliraca, premda ako pogledamo njegov život i djelovanje možemo zaključiti da se ono razlikuje od djelovanja Iliraca, osobito na području obrazovanja i gospodarstva. No da je bio rodoljub, tome nema sumnje. To su mu morali priznati svi političari. Novinar Peroslav Ljubić predlagao je da se 1912. organizira proslava 100. godišnjice Rusanova rođenja, ali se to nije ostvarilo. Rusana promoviraju članovi Hrvatsko-srpske koalicije pa ova vezanost politike s njegovim životom više smeta nego koristi jačanju uspomene na njega. No ime mu se javlja uvijek nanovo kod raznih pisaca i političara. Franjo Fancev 1911. godine objavljuje knjigu Ferdo Rusan, uvrstivši u nju svoje predavanje povodom stogodišnjice rođenja, ali i izbor Rusanovih pjesama, koje je nažalost prilagodio pravopisu onog vremena. Po završetku Prvog svjetskog rata Pjevačko društvo obnavlja rad i 24. lipnja 1925. organizira proslavu 40. godišnjice od osnutka. Tom prilikom na spome-

nik Rusanu postavljena je lira, izdana je i spomenica u kojoj je glavni tekst o Rusanu napisao pjesnik Đuro Sudeta, a u Bjelovaru su *članovi Družbe Braća hrvatskog zmaja* postavili ploču na kući u kojoj je živio. I tako do današnjeg dana možemo redati spomen na Ferdu Rusana, podravskog preporoditelja koji je u Virje unio mnoge modernizacije i pomogao Podravicima, a osobito Virju da se promovira ne samo kao najveće selo u Hrvatskoj, već i kao najnaprednije zbog prihvata svih modernih tendencija u društvenom i gospodarskom te obrazovnom životu. Rusan je »očistio« virovski jezik od mađarskih riječi. a zahvaljujući Virovcu Josipu Tomecu čije je djelo nedavno objavljeno u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti znamo kako se govorilo u Virju krajem 19. stoljeća.⁸ Iako nesiguran zbog više narječja i pravopisa u vremenu svojeg rada, Rusan je stvorio temelje na kojima je Virje gradilo svoje gospodarske i kulturne vrijednosti. Djelujući u vremenu kada se Srbija još nije osamostalila kao država, on je kao i Drašković tretirao Srbe braćom, te je smatrao da se treba izboriti da svi narodi južno od Drave, ali i sjeverno od Dunava, uključujući Baranju, Bačku i Banat povežu kulturno u borbi protiv germanizacije i prvenstveno mađarizacije, bez spominjanja da bi se od tih naroda mogla stvoriti neka zajednička država. Suradnja na osnovi sličnosti jezika, ali ne i jedinstvo – to je ono što je želio Ferdo Rusan koji je nadario Podravinu borbenim pjesmama i ljubavnim pjesmicama, slaveći život, vino, zdravu vodu i sunce.

Rusan je bio naš velikan i ne bi August Šenoa povodom njegove smrti bez osnove napisao *...da je umro lučonoša našeg / tj. ilirskoga pokreta*. No ponovno naglašavam da

8 Zahvaljujući Virovcu Tomecu čije je djelo nedavno objavljeno u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti znamo kako se govorilo u Virju krajem 19. stoljeća. TOMEC, Josip: *Virje 1897. – 1904.*// Zbornik za narodni život i običaje (Priredili Dragutin Feletar, Anđela Frančić i Joža Horvat), Zagreb: Odsjek za etnologiju HAZU, 2021., 100. Na stranici 105, spominje Bratovštinski vrt, a pod tim nazivom je radio Rusanov vrt s raznim vrstama biljaka koje je Rusan nabavljao u Petrinji i drugim rasadištima obogaćujući time kulturu vrtova i vinograda u Virju.

Rusan nije bio samo ilirac. Bio je mnogo više od toga, a svakako ličnost koja se formirala tijekom svog života, prisiljen da se služi isključivo njemačkim u risarskoj školi u Bjelovaru, njemačkim i mađarskim u Temišvaru i Baranji, a upoznao je i prekrasne melodije Donizetia služeći u Italiji. Sve se to kod njega slilo u nastojanje da narod uz Dravu i Dunav poveže preko pjesme, glazbe i kulture i možda je jedan od najvećih iliraca koji je shvatio važnost gospodarske i narodnosne povezanosti naroda uz Podunavlje, zastupajući ravnopravni suživot i međusobno poštovanje stanovnika na tom području bez obzira na vjeru. Velika je šteta što je u požaru propao dobar dio Rusanove arhive čime je proučavanje njegovog života kronološki otežano.

2. Đurđevčani pomažu Stjepanu Radiću da spali mađarsku zastavu

Poznato je da su Podravci i to upravo Đurđevčani prvi pristali uz Stjepana Radića te snažno podržali njegov program. To vrijedi do 1925. godine. Dokaz te privrženosti nalazimo već 1895. godine kada je nekoliko studenata iz Đurđevca sudjelovalo u realizaciji Radićeve ideje da se spali mađarska zastava na Jelačićevom trgu u vrijeme boravka cara Franje Josipa u Zagrebu. U optužnici podignutoj 7. studenog 1895. protiv skupine od 44 mladića, Vladimira Vidrića i drugova bila su i dvojica Đurđevčana. To su dvadesetogodišnji Matija Vedriš, student prava, te dvadeset dvogodišnji student farmacije Krešimir Tibić. Spaljivanjem mađarske zastave iskazano je i neslaganje s dominantnom politikom Mađara u srednjoj Podravini, koji su kraj između Drave i Save tretirali kao svoje područje, a osobito je to bilo izraženo u krajevima Slavonije gdje su veleposjednici vodili svoje posjede na način kako su to činili Mađari. Vedriš i Tibić bili su 16. studenog osuđeni na strogi zatvor od tri mjeseca, a

Stjepan Radić na šest mjeseci.⁹ Bio je to nastavak Rusanove borbe protiv Mađara 1848. godine i dokaz stalno tinjajućeg nezadovoljstva odnosom mađarskih vlasti prema hrvatskom narodu s ove strane Drave, izraženo osobito na području gdje je Drava promijenila tok ostavivši Prekodravlje na lijevoj obali. Odnosi na ovoj granici nisu bili sređeni dugo vremena i to je bilo područje gdje su nezadovoljnici Jugoslavijom nalazili utočište.

3. Podravci u pobuni 1918. godine

Kao i drugdje očito je da se ratovi vode radi zemlje, a na hrvatskom prostoru i radi slobode i želje da zemlja bude republika, a ne kraljevina te da zakoni odražavaju potrebe naroda, a ne vladajuće klase. Pokret 1903. uzdrmao je čitavu Hrvatsku te su brojna imena došla na listu protivnika Mađarske. Prvi svjetski rat je na bojištu, ali i kod kuće zbog španjolske gripe odnio mnogo života, da bi se onda 5. prosinca 1918., kada se saznalo za »ujedinjenje« Hrvatske sa Kraljevinom Srbijom, pobunili vojnici 53. pješadijske pukovnije te jedan artiljerijski puk domobranske 25 pukovnije, koji su bili stacionirani u tadašnjoj Kolodvorskoj ulici kod Zapadnog kolodvora. Prema arhivskim dokumentima zalagali su se za republiku, pobunjeni od nekog narednika Martina Munka, čiji identitet nije nikada točno utvrđen pa neki povjesničari misle da se radilo o srpskoj provokaciji kako bi se raspustila hrvatska vojska što se i desilo nakon što je na Jelačićevom trgu došlo do sukoba. Vojnici su promarširali Ilicom noseći hrvatsku zastavu i uzvikujući »Živila republika SHS« i »Živio Radić«.¹⁰ Na Jelačićevom trgu došlo

9 KUDUMIJA, Mijo: *Đurđevac u svijetu i vremenu*. Đurđevac: Mjesna konferencija Socijalističkoga Saveza radnog naroda Đurđevac, 1968., 60–70.

10 HORVAT, Rudolf: *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga, 1997., 54 i 58.; *Godine 1943. vlada NDH izdala je medalju Spomen znak 5. prosinca 1918. koji su dobili učesnici kolone 5. prosinca.* (PRISTER, Boris, *Odlikovanja Nezavisne Države Hrvatske*

je do oružanog sukoba srpske vojske pod komandom Simovića i povjerenika za unutrašnje poslove u Zagrebu Srđana Budisavljevića te je bilo petnaest mrtvih i dvadesetak ranjenih. Na sud je izvedeno dvadeset i tri vojnika i gotovo svi su osuđeni radi učestvovanja u pobuni na Jelačićevom trgu, a među njima je sudeći po prezimenima bilo većinom Podravaca i Zagoraca. Osuđeni su Franjo Kovačić, Mirko Vragović, Blaž Barac, Konrad Škreblin, Marko Koren. U borbi s moćnijim protivnikom poginulo je i 14 mladih ljudi, među kojima Slavko Šćukanec, Miroslav Svoboda, Viktor Kolombar, Mijo Stančir, Ferdo Veršec, Dragutin Kostelac i drugi. Smrt mladog Viktora Kolombara, jako je rastužila njegovog brata – našeg ekspresionističkog slikara Tomislava Kolombara koji je oslikao gotovo sve događaje i ličnosti u Zagrebu tijekom Prvoga svjetskog rata. Bili su sinovi koprivničkog fotografa Vjekoslava Kolombara.¹¹

4. Dr. Đuro Basariček pomaže Miškini hvaleći njegovo pismo na početku 1919. godine

Tijekom mojeg radnog vijeka više sam se puta vraćala na rad i život Mihovila Pavleka Miškine i uvijek sam pronašla nešto novo što je moje zaključke o ovom seljačkom, ali i značajnom podravskom piscu upotpunilo i objasnilo zašto je on već za života proglašen velikim književnikom.¹² No nikada ne treba reći u povi-

iz zbirke dr. Veljka Malinara, Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1997., 60–62. Istog dana bio je zabranjeno izlaženje Radićevog lista Dom kao i pravaškog lista Hrvatska te raspuštene hrvatske jedinice u Zagrebu, a nova država počela je energično provoditi politiku likvidiranja svih protivnika novog stanja.

11 ŠPOLJAR, Marijan; *Karikature Tomislava Kolombara*. // Podravski zbornik 10/1984 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1984., 168–173.

12 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Socijalna i politička angažiranost Mihovila Pavleka Miškine*. // KAJ, 1-2, Zagreb: Društvo KAJ, 1987, 91–117.; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Književnik Mihovil Pavlek Miškina i politika*. // Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja, V, 9, 2006., 21–48.; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Mihovil Pavlek Miškina do 1946. godine*. Koprivnica: Muzej grada

jesnim istraživanjima da je nešto gotovo ili do kraja istraženo. Iznenadilo me kada sam nedavno u jednom zagrebačkom antikvarijatu kupila časopis *Narodna zaštita*, br. 9-12, iz 1919. koji je uređivao dr. Đuro Basariček, a koji je izlazio kao slobodan i nezavisan list za zaštitu djece, te je imao promovirati dobre ideje tada tek osnovane države koju je trebalo izgraditi kao slobodnu, demokratsku i nezavisnu državu ravnopravnih naroda Srba, Hrvata i Slovenaca. No ispunjenje ovih težnji je zakazalo premda bi upravo takva struktura osiguravala prvoj državi južnih Slavena dugotrajnost. Časopis se ugasio kada je postalo očito da obećanja na papiru ne prati život. Uredništvo časopisa bilo je smješteno na Kipnom trgu broj 9, ali je Narodna zaštita doživjela upravo u to vrijeme veliku promjenu jer je od društva pod Zaštitom Zemaljske vlade u Zagrebu prešla pod centralnu upravu u Beogradu. Ova je uprava formirala posebnu Oblast državne zaštite djece i mladeži u Zagrebu kao dio Državnog odjeljenja za zaštitu djece u Beogradu koja je preuzela brigu o djeci, brigu o zdravlju i brigu o trezvenosti. *Narodna zaštita* je u drugoj polovini 1919. godine postala glasilo ove nove organizacije. Beogradska centrala je na taj način dobila uvježbane službenike zagrebačke Narodne zaštite, pogotovo što su suradnju obećali ne samo stari suradnici časopisa već su zbog velike nezaposlenosti svoju suradnju nudili i mnogi novi. Na koricama *Narodne zaštite* nalazimo podatak da su suradnju obećali dr. Josip Šilović, Stjepan i Dragica Leppè, Zlata Kovačević-Lopašić, dr. Ferdo Pavelić, dr. Ljudevit Prohaska, Ivo Tkalec, Božidar Špišić, dr. Vladimir Čepulić, Zofka Kveder, Ivan Vereš, Ljudevit Krajačić, J. A. Kraljić, Olga Kernic Peleš, Rudolf Herceg, dr. Juraj Krnjević, dr. Petar Rogulja,

Koprivnice, 2011.; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Moje spoznaje o životu i radu Mihovila Pavleka Miškine*. // Zbornik s kolokvija u povodu 140. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka Mihovila Pavleka Miškina. Život i djelo, Koprivnica: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju; Povijesno društvo Koprivnica, 2020., 75–96.

odvjetnik dr. Radivoj Walter, Antun Dobronić, Vjekoslav Košutić, Zvonko Pužar, Mijo Špiljak, prof. S. Ratković, Mihovil Ivšić, Adolf Falkner, dr. Eugen Sladović pl., Marica Gluhak, dr. August Langhofer, dr. Ivan Batar, Josip Marić, dr. Mile Miškulin, dr. Ratarsky, Šimun Ergović, Vladimir Nazor, Katalinić Jeretov i Anka Zdunić – sve istaknute i dobro poznate ličnosti javnog i kulturnog života. Suradnju su ponudili i brojni Srbi među kojima dr. M. Gj. Popović, dr. Jovan Kujači i mnogi drugi. Ovi suradnici nisu bili ni politički jedinstveni i među njima je bilo pripadnika raznih struja što je časopisu osiguralo sigurnost i zaštitu od političke cenzure. To je došlo do izražaja i u Miškininom članku, odnosno pismu, koji koristi dosta grube opise tadašnjeg stanja u društvu i kritika mu je oštra i nemilosrdna, a u nekim dijelovima i danas vrlo aktualna. Naime, Odboru za zaštitu djece nije više bio zadatak dovoditi novu djecu na zbrinjavanje u Hrvatsku već obrnuto, vraćati na svaki način djecu u njihove zavičajne općine, ali se to odnosilo uglavnom samo na katoličku djecu. Nasuprot tome srpska djeca pozivaju roditelje da im se pridruže u sjevernoj Hrvatskoj, te je to tiha, ali i dosta značajna kolonizacija Srba iz Bosne i Hercegovine na područje sjeverne Hrvatske, često udružena s procesom oduzimanja zemlje plemićkim i ostalim veleposjednicima nesrpske nacionalnosti. Srpska djeca su često bila pozvana da pišu roditeljima o plodnoj i rodnoj zemlji gdje se lakše živi, pa su vjerujući svojoj djeci roditelji lagano pristajali na kolonizacijski proces na velike slavonske posjede. Zbog talijanskog zauzeća Istre zadržavana su u sjevernoj Hrvatskoj i djeca iz Istre, a nakon Rapalskog ugovora iz kraja 1920. djeci su se pridružili i mnogi Istrani koji nisu htjeli živjeti pod talijanskom upravom niti su se htjeli talijanizirati. Zadržana su i istarska djeca, a mnogi su došli u Podravinu nakon što su jedno vrijeme bili u karlovačkom internatu za istarsku djecu. Tako je došao u Podravinu pred Drugi svjetski rat i Tone Dobrila, poznati komandant partizanskih

jedinica i prvi komandant Koprivnice zimi 1943./44. godine.

Sadržaj navedenog broja *Narodne zaštite* je izvanredno važan. Iz njega se može vidjeti kako su se hrvatski političari pokušavali preko tihe asimilacije hrvatskih socijalnih problema uključiti u probleme čitave nove jugoslavenske države, čiji pokušaj se već u samom početku iskazao kao nemoguć zbog različitog nasljeđa i drugačijeg shvaćanja socijalnih i kulturnih problema.

Na stranici 267. spomenutog broja *Narodne zaštite* krupnim slovima ubačena je poruka »Natrag selu!«, a onda je na sljedeće dvije i pol stranice bilo objavljeno Miškinino pismo pod nazivom »Još nešto o Pravoj riječi«, napisano u Đelekovcu 26. srpnja 1919. godine. Ja sam taj rad navela u Miškininoj bibliografiji, ali ga nisam detaljnije prikazala usprkos njegovoj važnosti.

Sadržaj ovog Miškininog pisma, napisanog prije više od stotinu godina, toliko je značajan da ga objavljujem gotovo u cijelosti, izostavljajući samo dio iz kojeg se vidi da ga je Miškina napisao kao osvrt na diskusiju između Zlatke i Žarka, koja je objavljena u broju 4-6 *Narodne zaštite* za 1919. godinu. Nema nikakve sumnje da je Zlatka humanitarna djelatnica Zlata Kovačević-Lopašić, koja se poznavala s dr. Đurom Basaričekom¹³ još od 1910. kada je

13 Đuro Basariček (Zagreb, 13. 3. 1884. – Beograd, 20. 6. 1928.). Sin Stjepana Basaričeka, uglednog pedagoga i reformatora školske pučkoškolske nastave u Hrvatskoj i učiteljice Amalije, rođene u Virovitici. Đuro je po završetku Pravoslavnog fakulteta u Zagrebu i doktorata 1907. počeo raditi 1910. kao prislužnik kod Kraljevskog sudbenog stola u Petrinji, da bi onda bio pristav kod Kotarskog suda u Slavanskom Brodu, a od 1916. kotarski sudac u Zagrebu. Godine 1917. postao je tajnik Središnjeg zemaljskog odbora za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika, a bio je član Radićeve stranke od početka te je biran za zastupnika u Narodnu skupštinu 1920., 1923., 1925. i 1927. Stradao je u atentatu koji je izvršio Puniša Račić. Od 1917. do smrti bio je uključen u rad Narodne zaštite jer je kao učiteljsko dijete imao veze s mnogim učiteljskim obiteljima u Hrvatskoj, što je utjecalo na uspješan rad Narodne zaštite prilikom zbrinjavanja gladne i socijalno ugrožene djece. Njegova supruga Jelka bila je prijateljica Zlate Kovačević-Lopašić. (GOLEC, Ivica: *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja: Matica hrvatska, 1999., 16.).

službovao kao prislušnik kod Kraljevskog sudbenog stola u Petrinji. Očito je da su obnovili poznanstvo 1917. godine, kada je dr. Basariček, sin poznatog pedagoga i organizatora učiteljskog kongresa u Petrinji 1874., postao tajnik Narodne zaštite u Zagrebu gdje je živjela i Zlata Kovačević sa suprugom. Iako nije radila kao učiteljica bila je vrlo aktivna djelatnica na humanitarnom polju oko zbrinjavanja djece i učenika.¹⁴ Tko je bio Đorđe ne znam. Svakako neki Srbin s područja Banovine.

Sadržaj pisma danas je zanimljiv, iako je ono napisano pred više od stotinu godina. Miškina je seljak, ali i pronositelj ideje da je upravo selo čuvar najvećih vrijednosti hrvatskog naroda. U spomenutom pismu piše kako želi dati odgovor Žarku zašto sve ostavlja selo i bježi u gradove, a sela ostaju pusta, iako su sela naša sreća, jer tu je veselje i život, dok je u gradu smrad, gnjilež, trulež: *...pa ipak nitko ne bježi iz grada na selo! Zašto?¹⁵ Zašto nitko*

14 Zlata Kovačević-Lopašić (Zagreb, 14. 9. 1862. – Zagreb, 20. 3. 1938.) Završila je učiteljsku školu, ali nikada nije službovala kao učiteljica. Udala se 1886. za učitelja Matiju Kovačevića koji je 1886. završio i Filozofski fakultet u Zagrebu, te je služio u Rakovcu i Mitrovici da bi 1885. bio imenovan učiteljem u Petrinji gdje je bio vrlo aktivan predsjedavajući od 1903. do 1912. u petrinjskom Društvu za poljepšanje grada. Godine 1913. preselio je sa Zlatom u Zagreb te je Zlata tada prestala voditi brigu o Ženskoj udruzi za promicanje narodne tekstilne umjetnosti koju je vodila od 1908. do 1913. postigavši izvanredno dobre rezultate u plasiranju ručnog rada Petrinjki, osobito veza i čipke. I u Zagrebu nastavlja pomagati ovu aktivnost, ali se bavi i drugim humanitarnim radom, njegujući jugoslavensku ideju koju ne napušta ni poslije ubojstva Đure Basaričeka te je dugo godina bila predsjednica Jugoslavenskog ženskog saveza. Ne prekida veze s Petrinjom čija je bila počasna građanka od 1932. godine. (GOLEC, Ivic: *Petrinjski biografski leksikon*, 231.)

15 Napomena dr. Đure Basaričeka: *Autor ovoga članka poslao je svoj dopis uredništvu »Narodne zaštite« s ovim popratnim pismom: Veleučeni gosp. Doktore. Oprostite što Vam ovime moguće dosađujem. Jedan prijatelj posudio mi je »Narodnu zaštitu«, taj krasno uređivani list, koga dosad nijesam vidio. i pročitavši članak »Prava riječ« došla mi želja i volja, da nešto napišem. A gdje bi ja neuki seljak mogao izreći svoje misli i osjećaje, kad je to teško i školanu čovjeku. A istom napisati! Nit poznam pravopis, nit mi je dobar rukopis, jer nije mi ruka naučena na pero nego na nešto teška. Ipak sam nešto napisao. Molim Vas da to pregledate, možda će biti makar koji odlomak za štampu, jer je dosta gorko, ali laži nema. a na vašu adresu usuđujem se slati zato, jer su mi poznate vaše bilješke iz Danice i jer ste Vi, kad ste bili u Delekovcu pitali za mene,*

ne bježi iz grada na selo? Evo odgovora. Bježi zato, iz sela u grad, jer je seljak svuda prezren i svakome na ruglo. Seljak živi teško, čak i onaj, koji ima svoju zemlju 10-15 rali, a kamo li onaj, koji nema dovoljno, ili nema ništa, pa je prinuđen, da drugima radi. U ljetu, kad je lijepo vrijeme zasluži dosta, jer ga trebaju i trojica na dan, ali kada pada kiša, ne treba ga nitko. Zimi isto tako. Dok se u gradu, u tvornici, grije li sunce, pada li kiša, radi svejedno. Bježi zato, jer i tvornički radnik radi samo 8 sati na dan, dok seljak često mora raditi i 20 sati. Od ranoga jutra do kasne noći uvijek je u poslu. Tu je uznojen, zamazan, poderan, jedva ga noge nose. Dođe kući, nad jelom drijema, i zaspi neoprani, jer više ne može da stoji, i to sve dok je zdrav, a kamoli kad mu što pofali! Reumu, glavobolju, groznicu, čirove itd. i ne drži bolešću, ako može hodati. Bolesti, koje dođu same, teške su, a kamoli istom one, koje se prenose. Gradovi su zatvoreni, tamo se ne smije prosjačiti, a u seljačku kući navrati se svaki, koji putuje makar od drugoga svijeta, te ti donese kakovu bolest. Koliko ih samo raznesu Cigani za ljude, marvu, svinje! Vidiš, da se tebi sprema zlo, možda propast, a pomoći ne možeš! Oboliš, ideš do liječnika. Izgrdi te, da je to od nečistoće, od neopreza, - a zaista je od tvoje dobrote! Oboli ti živinče, ideš po veterinara. Taj odredi bolesno odijeliti od zdravoga, zabrani pašu, zatvori sajmove, i stvar je u redu. A tebi je sve gore. - A vidi der činovnika. Grije li sunce, pada li kiša, dođe li poplava, pobije li led, kad prvi dođe, on pravi namiru i ide po novce; a nitko ga nema pravo pitati, je li je taj mjesec učinio što dobra ili možda samo zlo. A seljak, bježi li ga sve to, dođe li k tomu crkavica na blago, živad, - od njega traže porez, namet, pristojbe, kao i kad je najbolja godina.¹⁶

ne znam zašto, no mene nije tamo bilo iz važnih razloga. Žena mi već dulje poboljeva, a i meni baš ne ide najbolje. Pozdravljajući Vas ostajem Vaš Mihovil Pavlek, seljak. Dr. Đuro Basariček je nadopisao objavljujući ovo pismo, da uvrštava ovo pismo točno kako je napisano, ... jer ne treba mijenjati ništa, pogotovo ne pravopis te da ga donosi i zato, da naši čitatelji vide, kakovih mi seljaka imamo, što oni misle i kako shvaćaju život.

16 Vrijeme poslije Prvog svjetskog rata bilo je osobito teško. Španjolska gripa harala je Europom i od nje je umrlo više ljudi nego na bojištu. A oboljevala je i stoka od raznih zaraznih bolesti, te su po dobro uređenim veterinarskim zakonima za vrijeme Ugarske,

Prije rata bile su barem žene zadovoljne na selu, jer nijesu išle nikamo osim na Bisticu na proštenje, gdje su vidjele još veće siromaštvo. Ali u ove četiri ratne godine pohađale su svoje muževe u gradovima, po bolnicama, i kupalištima, te su vidjele kako građani imaju kazališta, kupališta, plin, tramvaj, električnu itd. Okreni pipu, voda curi. I sve sjaji kao sunce po sobi, a ona treba mjesec-dva kupiti jaja, da dobije gdje litru petroleja, da uveče sašije djeci odijelo ili da ima što zapaliti, kad koje oboli. Vidjela je kupališta sa svim uredbama po zahtjevu modernizma, a ona misli kako mora namakati konoplju u kakovoj jami, u koju je možda nabacao netko trnja, - i to su njezine kupke, u kojima mnoga dobije neizlječivu reumu - Jer naše vlasti po uzoru zapadno evropskom zabrane namakanje u tekućim vodama, a po istom uzoru ne učiniše ništa da podignu kakovu tvornicu ili urede namočilište, nego jadikuju o propadanju našega kućnoga obrta i naše narodne nošnje.¹⁷ One, kojima su se vratili muževi kući, nekako se primiriše, dok one kojima ostaše po bojnim poljanama neće više teško raditi, radije švercuju itd.

Danas vele mnogi, da će naši Američani, kad se vrate kući obnoviti seljački stalež i podići produkciju. Sumnjam, hoće li čovjek, koji je bio 5-6 godina u Americi, bio obučen gospodski, mogao i smio doći u salon, sjesti uz profesora, liječnika, itd. biti zadovoljan, da ga i dalje nazivaju »kumek«. On da će podnijeti da gospoda i dalje pred njim začepuju noseve, jer da se na selu parfimira s gnojem i gnojnicom i koječim drugim! Hoće li on, koji je smio u tuđem svijetu za samoodbranu nositi ubojito

koji su još uvijek vrijedili, zabranjivani stočni sajmovi i seljaci nisu mogli prodati svoju stoku te su oskudijevali u novcu, a zbog inflacije u zadnjoj godini rata i posije toga novac svakodnevno gubi vrijednost.

¹⁷ Kudeljia i lan imali su značajnu ulogu u izradi odjeće i opreme za djevojke. Lan se počeo saditi tek 1901. godine kada je osnovana tvornica za preradu lana u Osijeku. Lan se je industrijski preradi-
vao u tvornicama u Vladislavcima i u Osijeku, a kudeljare su podi-
zane na veleposjedima jer se kudeljia tražila u ratu za čišćenje topo-
va i pušaka. Velika kudeljara koja je davala Vukovaru i struju bila je
vrlo važna tvornica, a jedna kudeljara je radila i u Vinkovcima, te je
tamo Miškina mogao vidjeti da se kudeljia ne obrađuje na primiti-
van način kao u Podravini već da je tvornička obrada brža i bolja.

oružje, ostati miran na to, da ga tko u njegovu domu, ošine knutom.¹⁸

Sve ove sitnice, uz neuređeno nasljedno pravo, uz nezaštićeni seljački posjed, uz neosiguranu stoku i prirodu, kao i uz neurednosti u općini, sredovječna prisilna podavanja, ručnih i vozničkih težaka za općinu i župnika - čine bijedu i nezadovoljstvo na selu. Radi toga danas i sinovi dobrih gospodara vole biti oružnici, financi, policisti, nego ostati na domu. Da mogu i oni nekoga bar gristi kad već ne mogu skrhati zube onima, koji njih sa sviju strana dave i grizu. A i »pogaženi cvjetovi«,¹⁹ kada se već na njih nitko ne obazire u gradu, dolaze na teret selu... Pitajte stolare, prave li više lije-sova ili zipki u ovo vrijeme.

Imamo Gorkih da ocrtaju bijedu, ali nemamo Tolstih²⁰ da ostave udobnost gradskog života i dođu na selo, da prouče život i upozore na zlo one, koji stvaraju bijedu, i time dadu seljaku volju živjeti, raditi i stvarati ono, bez čega nije moguće živjeti, - kruha. Ta nitko srećniji od seljaka, kada bi mogao namiriti djecu pred svojim očima; ali ovako sa stra-

¹⁸ Naime za vrijeme rata jedna skupina Hrvata - osobito Dalmatinaca - vratila se u zemlju i priključila preko solunskih jedinica u borbu protiv Nijemaca i Mađara. Oni su mislili da će beogradske vlasti o njima voditi posebnu brigu i da će ih nagraditi radi njihovog povratka te im osigurati posao. No to se nije dogodilo, pa su mnogi povratnici iz Amerike odmah poslije rata poželjeli povrat u Ameriku, razočaravši tako one koji su mislili da će se ti Amerikanci uključiti u obnovu zemlje. Osim toga srpske vojne jedinice koje su zaposjele sve neuralgično opasne buntovne točke u zemlji, osobito uz granicu i uz željezničku prugu ponašale su se despotski prema domaćem stanovništvu. Prijelaz u Mađarsku i donošenje robe iz Mađarske u Hrvatsku grubo se kažnjavalo, pa su se često sukobljavali žandari i ti graničari s ljudima ne žacajući se ni kažnjavanja batinama. Sprečavala se trgovina između Mađarske i Hrvatske, iako je trgovina duhanom, a i solju bila na području krajiške Hrvatske uobičajena.

¹⁹ Vjerojatno pod pogaženim cvjetovima Miškina misli na lijepe djevojke koje su potražile posao u gradu, da bi se onda mnoge vratile kući bolesne i duboko razočarane gradskim životom. Takve priče nalazimo ne samo kod Augusta Šenoe već i kod Augusta Cesarca i većine pjesnika onog doba.

²⁰ Aluzija Miškine na prijevode djela Maksima Gorkog i Lava Nikolajeviča Tolstoja u podravskim listovima zahvaljujući dr. Antunu Radiću i drugim ljubiteljima ruske literature. Oni su prevodili manje radove s ruskog jezika te ih objavljivali. Miškina se prisjećala da je grof Lav Nikolajevič Tolstoj napustio život plemića te živio kao prosti seljak i umro na željezničkoj stanici.

hom i zebrnjom gleda u budućnost, - osobito ako ima više djece. Odstranjenjem ovih zala pošteno uređenom agrarnom reformom, i još koječim moglo bi se tomu pomoći. Ta seljački život i nije drugo nego borba za to, da se održi na selu, t.j. da ne propadne. Zato se muči, zato radi kao živinče, da prikupi djeci koji komadić zemlje, radi toga štedi na jelu i odijelu. A je li tko to promislio? Razumije li ga tko? Ima li koji zakon, je li izašla koja naredba, koju bi seljak mogao pozdraviti? U programima raznih stranaka da - ali u životu i radu? Takav nerad i nebriga inteligencije dovedoše seljaka do očajnoga stanja. I to je kod nas, u kraju, koji se naziva Malom Češkom, gdje ima kruha i svega pomalo, gdje - dakako uz životinjski rad - rodi zemlja, ali je već premala. Jer u nas dosad nerotkinja nije bilo, nema kuće bez djeteta, a nije rijetkost i desetoro. Ali sada počele se i mlade žene bojati toga. Ta nije šala odijevati i namiriti toliko djece uz takove prilike²¹

Pročita li možda »Zlatka«, autorica onog članka, neka kuša. Možda će naći »pravu riječ«, da rekne onima koji vode kolo: Ovako dalje ne ide. Jer moglo bi se zaplesti ili potrgati, a tko će onda slagati? Jer pisac ovih redaka po svom poslu kreće se više među konjima i kravama, napafrimiran gnojem i gnjojnicom, poderan i nepočeshljan, krivnjom onih, koji su dužni da nas čuvaju i štite, a rivaju nas u zlo - ne spada tamo.

Delekovec, 25. srpnja 1919. Miškina, seljak.

Pismo je izazvalo divljenje, ali i nemir u redakciji *Narodne zaštite*. Rudolf Herceg²²,

21 I doista u sljedećim desetljećima »bijela kuga«, tj. radanje samo jednog djeteta postalo je gotovo pravilo koje se smatra programom seljaka srednjeg imovnog stanja za razliku od ranijih vremena Habsburške monarhije kada se radalo više djece.

22 Rudolf Herceg (Tuhelj, 26. 3. 1887. - Zagreb, 22. 3. 1951.), od 1902. vezan uz stranku braće Radić. Studirao filozofiju i pravo i radio u Klubu ABC na opismenjanju odraslih te je autor knjžice *Prosvjetom k slobodi*. Rat služi na Karpaticima. Od 1918. radi na poslovima Narodne zaštite, zajedno s Basaričekom obnavlja društvo Hrvatski radiša, a s Krnjevićem organizira studente. Kao član Glavnog odbora Hrvatske pučke seljačke stranke izabran je 1920. za narodnog zastupnika, uređuje *Hrvatskog radnika* glasilo Hrvatsko radničkog saveza te sudjeluje kod osnivanja Seljačke sloge. Godine 1923. napisao je knjžicu *Seljački pokret u Hrvatskoj* koju je Radić smatrao programom stranke. Uređivao je 1924. i 1925. *Slobod-*

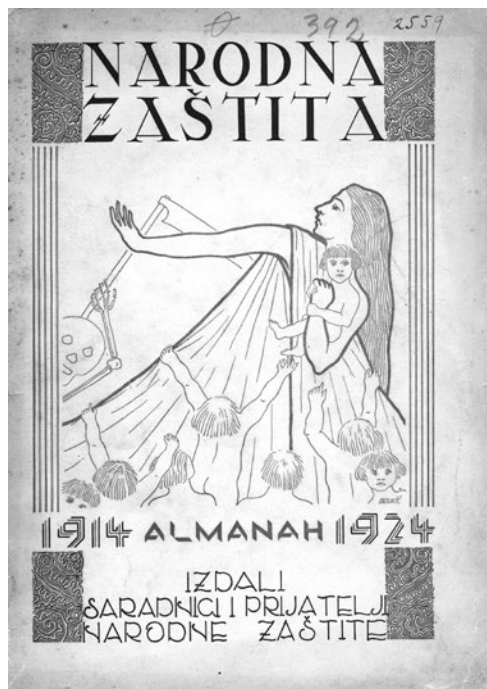

Dr. Đuro Basariček,
podpredsjednik Narodne zaštite.
(Od 1915.—1920. tajnik Središnjeg i oblasnog odbora za zaštitu djece i mladeži. Od 1920.—1923. tajnik Narodne zaštite. U siječnju 1923. izabran podpredsjednikom Narodne zaštite.)

Sl. 1. Đuro Basariček kao tajnik Narodne zaštite 1920. – 1923.

organizator prosvjete u stranci Stjepana Radića objavio je odmah u nastavku navedenog pisma članak »Nepismeni genij«, u kojem tako naziva Miškinu tvrdeći da to nije figura, da to nije antiteza niti aksiom već čista činjenica kao što je i činjenica da je najveća umjetnost narodna koju stvaraju neškolorani ljudi, ali po prirodi geniji. Herceg navodi da to potvrđuju Radišine izložbe, ali i izložbe narodne vezilačke umjetnosti te Herceg kao centar tog stvaranja navodi Petrinju, Posavske Brege, Moslavinu, Sesvete, Resnik, Sv. Šimun, Bistru, Svetu Nedjelju. Herceg se ispričava što brani činjenicu da je selo stvaralo više i bolje nego grad i da »uniformirati« selo znači ubiti selo, oduzeti njemu i nama nacionalni karakter, onemogućiti svaki progres. Herceg stoga traži koordinaciju. Traži da se grad osvježi narodnim duhom, a široki slojevi naroda trebaju dobiti kulturnu teh-

ni dom i list Hrvatski, da bi se nakon 1925. posve posvetio samo prosvjetnom radu. (LEČEK, Suzana: *Rudolf Herceg*. // Hrvatski biografski leksikon, 5, Zagreb 2002., 530).

Sl. 2. Naslovna stranica Almanaha Narodne zaštite od 1914. do 1924. godine

niku, civilizaciju, te citira Ivu Čaldarevića koji je u anketi Hrvatskog Radiše naveo da inteligencija treba selu pružiti više znanja, ali i sama učiti na njegovom iskustvu. Čaldarević ističe da *seljački svijet treba da zadrži svoju kulturu srca i duše koja je sačuvala našu narodnost*. Čitajući Miškinin članak Herceg pita: *Jeste li pročitali njegov članak pažljivo! Ako niste, čitajte ga još jednom. Nametnut će se samo od sebe pitanje kako je moguće da jedan seljak, sam od sebe, nepomagan u tome od svoje inteligencije (školovanih ljudi), pače u borbi s njom, dopire duševno tako daleko, misli tako duboko, te u mnogome nadilazi školovana čovjeka.*²³

Đuro Basariček, glavni urednik *Narodne zaštite* objavio je u nastavku Miškininog pisma i članak »Još nešto o gradu i selu«²⁴ te piše da je Miškinino pismo kada je došlo u redakciju na Kipnom trgu br. 5

bilo prava senzacija, te da je *Pavlekovo pismo putovalo od sobe do sobe, i mi smo ga čitali s veseljem, radosni što imademo tako razumnih i misaonih seljaka*. O pitanjima koja se u tom članku potaknuta, mnogo smo razgovarali, raspravljali i konačno smo se sporazumjeli svi u jednome: *skrajnja je potreba čitave naše javnosti da se zainteresira za seljačka pitanja.*²⁵

U zaključku na Miškinin prilog Basariček je naveo da je članak zanimljiv, a ja mogu reći da je zanimljiv i danas, iako je vrijeme drugo. Mnogo je toga u nadolazećem vremenu napisano od pametnih ljudi, ali osim ideja realizacija o poboljšanju života na selu nije još uhvatila dubok korijen ni veći zamah, pa su nam mnoga sela pusta i prazna, a Basariček onda kao i ja danas zaključujemo da bi više pažnje trebalo posvetiti selu, kako ne bi došlo do nemjerljivih tragičnih posljedica i puste zemlje. Uzalud je Stjepan Radić sa svojim ljudima pokušao poboljšati život sela na području gdje su živjeli članovi njegove Hrvatske seljačke stranke. Rezultat je bio atentat u Narodnoj skupštini u Beogradu 20. lipnja 1928. godine kada je Đuro Basariček ubijen, a i Stjepan Radić je umro od posljedica atentata.

Dr. Đuro Basariček pokušao je izvući potrebne zaključke iz Miškininog pisma. U krugu članova redakcije počelo se raspravljati o tome tko je dužan voditi veću brigu o selu, budući da gotovo svi intelektualci tog vremena potiču sa sela. Tko treba ojačati kulturu sela. Jedan od sugovornika izjavio je da je je krivnja tome bezuvjetno na školi, ali i gradskoj sredini jer kada seljačko dijete dođe u grad na školovanje ne vodi o njemu dovoljno brige i ne pomaže najboljim učenicima da se školuju. Umjesto toga on je u gradu suočen s posve drugačijim svijetom, a sam doživljava porugu i prijezir od ljudi zbog načina govora i odijevanja. Čak i njegova gazdarica kod koje stanuje, a koja je i sama sirota kao radnička ili obrtnička žena, izgovara poruge na život sela. Tako se dijete malo po malo pri-

23 HERCEG, Rudolf: *Nepismeni genij*. // Narodna zaštita 9-12, 1919., 271.

24 Uredništvo. *Još nešto o gradu i selu*. // Narodna zaštita, 9-12, 1919., 272-273.

25 Isto.

vikava životu lažnoga sjaja. Gradski život već sam po sebi svojom bukom, električnim tramvajem, velikim izlozima ne daje vremena da čovjek dublje misli. Mladi čovjek kida rodbinske veze sa selom. Nema tu kuma, prijete, znanaca. Čovjek juri kraj čovjeka, da se i ne pogledaju, kao gluhonijemij. *Nitko se ne osvrće na druge...* A taj došljak gleda oko sebe grabežljivost, koja sve zarazi te i on pomalo počinje da se gura laktima i da na štipanje odvraća štipanjem, te da na čuške odgovori potajno osvetom. Uvlači se u sebe i postaje štreber, pomalo cinik, podlac, silnik prema slabijemu. Na to utječe i školski program. Latinska i grčka gramatika svojom klasičnom mehanikom mijenja njegov način mišljenja. On malo pomalo postaje stroj, naučen da sluša i da se gura naprijed... Mozak se pomalo birokratizira. Takove su misli izrečene u redakciji *Narodne zaštite* kao reakcija na Miškino pismo. Sa žaljenjem je konstatirano da pomalo blijedi pojam svetosti porodice, pojam o poštenju i dobroti i sve potiskuje kruhoborstvo, pa sve to od njega stvara običnog birokratu, štrebera koji sluša kada dobije zapovijed ne razmišljajući kako ga je škola pretvorila u janjičara. Uredništvo zaključuje da je slika života seljaka, koju crta Miškina uistinu crna, te mu se blago prigovara da ne spominje vedre i vesele strane seoskog života. Uredništvo navodi da u Hrvatskoj i Slavoniji od 10.000 muškaraca ostaju neženje 625 u gradu, a na selu samo 33 žena i 352 muškarca. Na svakih deset tisuća brakova u Hrvatskoj i Slavoniji rodi se na selima 497 djece, a u gradu samo 290. Na deset tisuća ljudi u gradovima umire od sušice 820, a na selima samo 416. Uredništvo upozorava i na to da uspješnih i bogatih ljudi u gradu ima malo i da upravo u gradu ima mnogo sirotinje i mnogo onih koji su gladni te da život na selu upravo u tome nosi prednost. Uredništvo moli da se više ljudi uključi u analizu i usporedbu gradskog i seljačkog života, pa je vjerovatno Miškina napisao velik broj pripovijesti u kojima razgoličuje težak život na selu, opisujući svoje suseljane. Tim tragom išao je i Rudolf Bičanić u zbirci »Kako živi na-

rod«, 1939. godine, razgovarajući s ljudima iz raznih krajeva Banovine Hrvatske.

Uredništvo kaže da će rado objaviti članke takvog sadržaja, ali i da je mišljenje članova redakcije kako je selo važno za zdrav razvoj čitave države, osobito socijalnog života i da se mora ići za tim da svojim sredstvima i metodama društvo ojača selo i življenje u selu učini ugodnijim, te da stoga ne bi trebalo ugušiti male općine u Hrvatskoj uklapanjem u velike gradske općine jer periferija je uvijek potlačena i uvijek je na gubitku u odnosu na centar. Uredništvo *Narodne zaštite* zaključuje ovu temu nadom da će ljudi na vlasti povesti brigu o selu i da će to biti velika zadaća nove i mlade države Srba, Hrvata i Slovenaca.

Stvarnost nije ispunila očekivanja. Briga o selu je izostala i agrarnom reformom veliki veleposjedi na sjeveru Hrvatske nisu postali svojina siromašnih seljaka gladnih zemlje, već su se u plodne krajeve kolonizirali ljudi iz pasivnih i drugih krajeva koji su unijeli veliki nesklad u život određenih sredina. Dr. Đuro Basariček nadao se da će nova država riješiti te probleme, te je nada da ustav u izradi neće poništiti stare povijesne regije i da će voditi računa o povijesti, običajima i tradiciji tih područja, pogotovo stoga što se istraživanju etnografske baštine do tada već posvetila velika pažnja. No desilo se suprotno. Zemlja je Vidovdanskim ustavom 28. lipnja 1921. podijeljena na 33 oblasti ne vodeći nikakvog računa o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti stanovnika na tim područjima, što je onemogućilo skladan suživot naroda.

Dr. Đuro Basariček mislio je 1919. da je narod u Hrvatskoj dovoljno pametan da riješi ove probleme i da unaprijedi život puka, jer više nije bilo stranih gospodara, a ni plutokratskih feudalaca, već samo narodi koji su po svom porijeklu braća. No već 1919. godina je pokazala da nova država nije ono što je narod priželjkivao. Buntine, pobuna zbog žigosanja stoke i novačnje mladića koji su se tek vratili iz velikog rata upozorila je ljude da su obećanja samo riječi. Đuro Basariček nastavlja i u novoj

državi pisati, ali pod pseudonimom Oruđ Kečirasab što nailazi na kritiku Miroslava Krleže koji se izruguje ovakvom postupku Basaričeka koji na taj način nastoji izbjeći cenzuru. No drugačije se nije moglo. I Miškina svoje misli kamuflira u basnama o raznim životinjama, ističući njihove negativne ili pozitivne karakteristike i time budeći svoje suseljana da razmišljaju o vremenu i prostoru u kojem žive i jedinom životu koji imaju.

Pismo Miškine iz 1919. je zanimljivo i zbog jezika i pravopisa te odaje da se Miškina dosta mučio da ga sastavi. To je Miškinin prvijenac, kojemu je Basaričekova pohvala dala poticaj da dalje piše, a krug oko Basaričeka ili sam Basariček su i kasnije dotjerivali pravopisno Miškinine radove. Iako je Uredništvo odlučilo da pismo objavi u cijelosti, mislim da to ipak nije učinjeno, jer je pismo sastavljeno od pet posebnih dijelova, odijeljenih točkama. Ipak, ne mogu sa sigurnošću tvrditi da je tako. No svakako radi se o Miškininom prvijencu i to je bio poticaj za pisanje socijalnih i političkih članaka u »Narodnoj zaštiti« i listu »Razgovor«. Ovim listovima glavni cilj je bio prosvjeđivanje naroda, pouka i savjet kako se bolje živi kao narodna zajednica. Danas se još uvijek kao prvi štampani Miškinin rad uzima nekrolog dr. Antunu Radiću u »Domu«, 20. veljače 1919. godine, ali moje je mišljenje da je ovo pismo koje ovdje donosim prvo.²⁶

Summary

From my notebook - Four stories about the people of Podravina and their influence on social affairs in Podravina and Croatia

In this sequel of the printouts from my notebook, I present notes and data which I did not incorporate or which I poorly incorporated into my works on historical topics. I publish them because I believe that every new finding, i.e., article, can change the author's position on the topic. In this sequel, I try to strengthen the importance and value of Ferdo Rusan, who influenced the area of middle Podravina, i.e., the area of Novi-grad, Virje and Đurđevac companies (military units) that showed great resistance to the Hungarians. Later, he also had influence on the changes in the folk understanding of music, wrote commemorative songs, and introduced agricultural newspapers. Furthermore, Ruslan worked as a surveyor and a member of the school board. His goal was to foster the love of books among young people. Rusan's importance is much greater than what people think because there is no one to promote him, even though he worked among the people and for the people. In my work, I also included what is probably the first published work of Mihovil Pavlek Miškina in the magazine »Narodna zaštita« (»National defence«), as well as the reactions of the intellectuals of that time to the situation described in this text. Also interesting is the information about the participation of the people from Podravina in the burning of the Hungarian flag in Zagreb in 1895, as well as the participation of young Croatian Home Defenders from Podravina in the Zagreb uprising in 1918.

26 *Općina Đelekovec, Povijesno-zemljopisna monografija. Samobor: Izdavačka kuća Meridijani i Općina Đelekovec, 2008.*

Izvori i literatura

- GOLEC, Ivica: *Petrinjski biografski leksikon*. Petrinja: Matica hrvatska, 1999.
- HERCEG, Rudolf: *Nepismeni genij*. // Narodna zaštita 9–12, 1919.
- HORVAT, Rudolf: *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- HORVAT, Rudolf: *Povijest grada Varaždina*. Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti [etc.], 1993.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Književnik Mihovil Pavlek Miškina i politika*. // Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja, V, 9, 2006., 21–48.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Mihovil Pavlek Miškina do 1946. godine*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2011.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Moje spoznaje o životu i radu Mihovila Pavleka Miškine*. // Zbornik s kolokvija u povodu 140. obljetnice rođenja i 100 obljetnice prvog objavljenog članka Mihovil Pavlek Miškina. Život i djelo, Koprivnica: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju; Povijesno društvo Koprivnica, 2020., 75–96.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Rusanove poslovice i mudre izreke*. // Podravski zbornik 37/ 2011 (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2011., 105–130.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Socijalna i politička angažiranost Mihovila Pavleka Miškine*. // KAJ, 1-2, Zagreb: Društvo KAJ, 1987, 91–117.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Virovski ilirac Ferdo Rusan i narodno školstvo polovicom 19. stoljeća*. // Anali za povijest odgoja Vol. 3, Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2004., 161–182.
- KUDUMIJA, Mijo: *Đurđevac u svijetu i vremenu*. Đurđevac: Mjesna konferencija Socijalističkoga Saveza radnog naroda Đurđevac, 1968.
- LEČEK, Suzana: *Rudolf Herceg*. // Hrvatski biografski leksikon, 5, Zagreb 2002.
- MEDAR, Mladen: *Jedan manje poznati detalj iz biografije Ilirca Ferde Rusana*. // Bjelovarski list, XLVII, 21 (1. 8. 1991.)
- MEDAR, Mladen: *Živjeti u Bjelovaru. Treba amo umrijeti - ostalo je tuđa (ne)briga*. // Bjelovarac (15. III. 2001.), 5.
- Neven, 11. (14. III. 1844.); 175; 14 (5. IV. 1844.), 113 i 15 (1. IV. 1845.), 239.
- *Općina Đelekovec, Povijesno-zemljopisna monografija*. Samobor: Izdavačka kuća Meridijani i Općina Đelekovec, 2008.
- RUSAN, Ferdo: *Parobrodom od Varaždina do Osijeka*. // Narodne novine (22. VII. 1857.)
- ŠPOLJAR, Marijan: *Karikature Tomislava Kolombara*. // Podravski zbornik 10/1984 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1984., 168–173.
- TOMEĆ, Josip: *Virje 1897. – 1904.* // Zbornik za narodni život i običaje, (Priredili: Dragutin Feletar, Anđela Frančić i Joža Horvat), Zagreb: Odsjek za etnologiju HAZU, 2021.
- Uredništvo: *Još nešto o gradu i selu*. // Narodna zaštita, 9–12, 1919.